

SPRÁVY A POSUDKY

Výnimočné a komplexné syntetické dielo o skladbe slovenského jazyka

[KAČALA, Ján: Skladba slovenského jazyka. Martin: Matica slovenská 2025. 875 s. ISBN 9788081283512.]

Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine vydalo pozoruhodnú knihu, ktorej autorom je doma i v zahraničí známy slovenský jazykovedec, vysokoškolský profesor Ján Kačala. Jeho najnovšia, rozsahom i obsahom priam monumentálna kniha s názvom *Skladba slovenského jazyka* to jednoznačne potvrdzuje. Uvedená kniha má výraznú percepcio-kognitívnu, rovnako aj teoreticko-metodologickú a aplikačno-didaktickú hodnotu, preto (zaslúžene) vyvoláva priaznivé ohlasy vo vedeckovýskumnom prostredí a zaiste (usudzujúc tak podľa doterajších oficiálnych i neoficiálnych správ) aj v širších – vzdelávacích súvislostiach. A dodávam – doposiaľ rozsahom i obsahom takáto kniha o skladbe slovenského jazyka nevyšla.

Monografia Jána Kačalu má osem kapitol s príslušnými podkapitolami, pričom všetky výklady jednotlivých syntaktických javov možno pokladať za ťažiskové. Autor podrobnými výkladmi funkčne zapĺňa paradigmaticko-syntagmatické priestory slovenskej skladby, vďaka čomu je kniha komplexným a syntetickým zdrojom poznania (poznávania) a pochopenia syntaktických zákonitostí skladby slovenských vetných konštrukcií od najmenších po hypersyntaktické či nadvetno-textové. Rovnako treba zdôrazniť autorov spôsob výkladov jednotlivých syntakticko-gramatických javov či štruktúr; dominuje v ňom (pre Jána Kačalu príznačná) podrobnosť a presvedčivosť jednotlivých výkladov smerujúcich k možnosti ich funkčného uplatňovania v teoretickej (vedeckovýskumnej) a didaktickej praxi.

Celostnejší pohľad na obsah vedeckej monografie Jána Kačalu ukazuje, že systémovo je orientovaná na komplexné vymedzenie slovenskej skladby slovenského jazyka so zacielením na jej parciálne zložky, počnúc podrobnými

výkladmi jej obsahovo-formálneho obsadenia: po všeobecnejšie koncipovanom prehľade skladobnej problematiky autor analyzuje základné obsahové dimenzie syntaktického systému vrátane čiastkových syntaktických disciplín od základnej – centrálnej po minimálnu jednotku, pokračuje výkladmi syntagmy a jej druhov, uvádza prostriedky na realizáciu syntaktických vzťahov v polovetných, vetných a súvetných konštrukciách; vymedzuje sémantické jadro (jadrá) vety a rovnako aj sémantické vzťahy medzi jednotkami vrátane syntaktických pravidiel ako prejavov syntaktických princípov. V týchto súvislostiach sú nepochybne dôležité autorove výklady o vetných typoch s jednočlenným a dvojčlenným gramatickým a sémantickým jadrom a rovnako aj úvahy o univerzálnosti syntaktickej náuky (s. 27 – 56).

O systémovej prepojenosti zložiek jazyka svedčia Kačalove precízne výklady o vzťahu syntaxe s hláskoslovím, morfológiou a lexikológiou (s. 59 – 71). Z povahy skladby a jej zástoja v systéme a štruktúrach jazyka prirodzene vychodí, že značnú pozornosť autor monografie venuje vetnočlenskej syntaxi ako teoreticko-metodologickému základu výkladu povahy a podstaty vetnej stavby slovenčiny viazaného na otázky závislostného, syntagmatického a slovnodruhového princípu. Na to nadväzuje širšie a dôsledne koncipovaná analýza vetných členov z hľadiska ich formálnej výstavby a ich sústavy; tak vytvára nateraz najpodrobnejší kognitívny obraz syntaktickej – vetnočlenskej paradigmy slovenskej vety a jej mnohostranných konštrukčných variantov. Nemenej podrobné sú autorove výklady o polopredikatívnej skladbe a jej zástoji v slovenskom skladobnom systéme jazyka.

V komplexe výkladov Kačalovej syntaktickej teórie sa funkčne a názorne prezentuje aj jedna zo stĺpových dominánt knihy – sú to kapitoly o vetnej syntaxi, o vzťahu vety a výpovede, o gramatickej, sémantickej a obsahovej štruktúre vety, gramaticko-sémantickej previazanosti a vetnej perspektíve s dôrazom na funkčný zástoj slovesa a jeho intenčnej potencie (tu pripomína záslužné práce J. Ružičku). Podobne možno konštatovať o javoch súvisiacich s rozsiahlo koncipovanou kapitolou o súvetnej syntaxi počnúc vetou a súvetím, ich systémovo-štruktúrnym členením na jednoduché a zložené a o podrobnej analýze systémov a štruktúr podrad'ovacích a prirad'ovacích súvetí (s. 547 – 625).

Z mnohých doterajších vedeckých prác Jána Kačalu zacielených na skladbu slovenského jazyka bolo i je zreteľné, že má historicky zásadnú

zásluhu v spracovaní teórie sémantickej syntaxe. Svedčí o tom aj táto kniha, resp. kapitola o nej (s. 631 – 671), ktorá sa zaoberá najmä na sémantickú štruktúru slova ako východisko sémanticko-syntaktickej štruktúry vety vo vzťahu k jej obsahovo-výpovednému obsadeniu; na ňu funkčne nadväzujú výklady o synonymických vzťahoch medzi prvkami gramatickej štruktúry vety, teda medzi vetnými členmi. S tým, prirodzene, súvisia aj otázky slovosledu v syntagme a vo vete. Autor tu zdôrazňuje princíp aktuálneho vetného členenia na pozadí významového a formálno-gramatického členenia.

Z komplexu Kačalovej synteticko-syntaktickej teórie prínosne vyznievajú výklady o vzťahu a prepojení vetných členov s viacslovnými pomenovaniami, lexikalizovanými spojeniami či frazeologickými jednotkami a napokon aj konštatácie o nesyntagmatických útvaroch v syntaxi vety. K tomu je užitočné a vecné uviesť aj Kačalovu zásluhu o nadvetnej syntaxi sledujúcej vzťah medzi vetou a textom, členenie textových jednotiek, výstavbu textu a jeho súčasti vrátane konektorov ako jednotiek jeho viazanosti. A nemožno obísť to, že autor mnohé miesta jednotlivých výkladov javov názorne podporuje textovými príkladmi vyňatými zo sféry umeleckých textov konkrétnych autorov, rovnako aj vecných pripravených textov či nepripravených (voľných) výpovedí.

Ján Kačala sústredil obsahové obsadenie knihy do priestoru diachrónneho (od prvých, nazvime ich – odrazových prác orientovaných na slovenskú syntax) a synchronného, resp. diachrónno-synchronného uchopenia toho, čo doposiaľ so skladbou nášho jazyka súviselo a súvisí. Funkčne využíva doterajšie známe syntaktické práce či poznatky vrátane (najmä) vlastných a dodajme – početných prác a rovnako aj starších autorov, ktorí sa výraznejšie zaslúžili o vedecké poznanie slovenskej syntaxe a syntagmatiky (zo starších najmä E. Pauliny, J. Ružička, zo súčasných M. Ivanová).

Čo sa v tejto obdivuhodnej Kačalovej knihe prezentuje ako jeho osobný a osobnostný vedecký vklad, ktorý je výsledkom autorovho viacročného a systémovo-systematického bádania?

Na prvom mieste je to prehĺbenie sémantického pohľadu na celú skladbu a osobitne na systémový vzťah sémantiky slova a sémantiky vety, konkrétne predovšetkým na to, ako autor odvodzuje hodnotové úrovne sémantiky vety od hodnotovej úrovne sémantiky slova, resp. od jeho sémantickej štruktúry, teda ako sa hodnotové aspekty slova uplatňujú na rozličných úrovniach

sémantiky vety; všetky výklady sú podporené syntakticky rozmanitými ukážkami z jednotlivých textov ako doplňujúcim výkladovým inventárom, teda ukážkami konkrétnych syntaktických jednotiek od syntagiem po vetné, súvetné a nadvetné. Toto dovedna možno označiť ako Kačalov originálny prínos do teórie o sémantike vety. Teória Jána Kačalu tak akcentuje podmienenosť slovosledu syntagmy a vety istými „predvetnými“ predispozíciami či danosťami slov a slovných spojení. A k tomu treba v súlade s autorom zdôrazniť, že špeciálnu funkciu v sémantike a gramatike vety predstavuje najmä sémantika slovesa daná intenciou slovesného deja vo všeobecnosti a najmä so zreteľom na sémantiku predikátu. Z toho vychodí, že stavba vety a jej intenčnej štruktúry (vychodiacej z intenčnej hodnoty slovesa v predikáte) vytvára jednotný sémanticko-gramatický obraz vety. Aj preto či práve preto je Kačalov súbor pojmov a termínov spájaných s teóriou intencie slovesného deja a intenčnej hodnoty slova originálnym prínosom do priestoru doterajších teórií o intencii slovesa.

Na záver konštatujem: najnovšia vedecká monografia profesora Jána Kačalu predstavuje syntetickú, teoreticko-metodologicky na vysokej úrovni spracovanú novodobú teóriu (a prax) skladby slovenského jazyka, predstavuje komplexne uchopenú paradigmu všetkých relevantných údajov systémovo viazaných na skladobné zákonitosti nášho jazyka v jeho písomnej a ústnej realizácii. Práca má logickú explanačnú nadväznosť a súvzťažnosť, rovnako aj presvedčivosť spojenú s (už uvedeným) dokladovým materiálom vybraným z priestorov rozličných textových žánrov. Kniha je najnovším, inovatívne synteticko-komplexne uchopeným vedeckým obrazom i odrazom skladby nášho jazyka, ktorý vecne poskytuje ďalšie možnosti na jej vedeckovýskumné spracúvanie a, to zdôrazňujeme, na funkčné didaktické uplatnenie v školskej praxi vrátane spresnenia a terminologicko-pojmového vymedzenia aparátu týkajúceho sa učiva o skladbe v učebniciach slovenskej gramatiky v základných a stredných školách.

František Ruščák
Prešov